

An Overview of the Treatment of Pruritus in Thai Traditional Medicine and Chinese Traditional Medicine

Suphawadee Tangchitcharean*, Manmas Vannabhum*, Nittaya Panmee*, Nattima Techapipatchai**, Kharnitsa Jirathitikal**, Mananya Anurakthanakorn**, Somkiat Padint**

*Center of Applied Thai Traditional Medicine, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University,

**Huachiew Traditional Chinese Medicine Clinic, Bangkok, Thailand

Siriraj Medical Bulletin 2022;15(3): 189-195

Abstract

The most prevalent symptom of skin problem is pruritus. It could be caused by skin pathology or other disorders. In western medicine, tropical treatments are typically used for dermatological conditions or medical conditions associated with underlying disorders. Traditional medicine is utilized as an alternative or complementary therapy, including Thai traditional medicine (TTM) and Traditional Chinese Medicine (TCM). This article provides an overview of the most prevalent pruritus in TTM and TCM. The four elements of earth, water, wind, and fire were used to evaluate TTM theoretically. TCM considers the five elements of wood, fire, earth, metal, and water in its conceptual analysis. TTM and TCM both investigated abnormalities in body elements and created treatment plans. The herbal treatment is personalized to the body elements of each patient. This comparative perspective could broaden traditional medicine's knowledge. This could be applied to clinical practice or research in the future, allowing patients to be referred to each other or to a western medicine specialist.

Keywords: body elements; skin disease; skin pruritus; Thai traditional medicine; traditional Chinese medicine

Correspondence to: Manmas Vannabhum

E-mail: manmas.van@mahidol.edu

Received: 4 April 2022

Revised: 15 May 2022

Accepted: 24 May 2022

<http://dx.doi.org/10.33192/smb.v15i3.257082>

แนวคิดการรักษาอาการคันที่พบบ่อยตามศาสตร์การแพทย์แผนไทยและศาสตร์การแพทย์แผนจีน

สุภาวดี ตั้งจิตเรณู*, แม้นมาศ วรรณภูมิ*, นิตยา พันธมี*, ณัฐริมา เตชะพิพัฒน์ชัย**, คณิษฐา จิรจิตติกาล**, มณัญญา อนุรักษธนากร**, สมเกียรติ พัดอินท**

*สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, **คลินิกการประกอบโรคศิลปะ สาขาการแพทย์แผนจีนหัวเฉียว กรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ

อาการคันเป็นอาการที่พบได้บ่อยทางโรคผิวหนัง ซึ่งอาจเกิดจากโรคผิวหนังเอง หรือเกิดจากโรคอื่น ๆ โดยการแพทย์แผนตะวันตกจะใช้ยาเฉพาะที่ หรือยาที่รักษาอาการของโรคที่เป็นสาเหตุ ในการรักษาด้วยศาสตร์การแพทย์ดั้งเดิม เช่น การแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนจีน มักถูกใช้เป็นทางเลือก หรือรักษาร่วมกับศาสตร์การแพทย์แผนตะวันตก โดยบทความฉบับนี้ได้อธิบายแนวคิดอาการคันของศาสตร์แพทย์แผนไทย และศาสตร์การแพทย์แผนจีน ในทางการแพทย์แผนไทยจะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่มากกระทบกับธาตุทั้ง 4 แพทย์แผนจีนจะวิเคราะห์วินิจฉัยตามทฤษฎีต่าง ๆ หนึ่งในนั้นคือทฤษฎีปฏิกิจธาตุ ประกอบด้วย ธาตุไม้ ธาตุไฟ ธาตุดิน ธาตุทอง และธาตุน้ำที่มีความคล้ายคลึงกับแพทย์แผนไทย ทั้งสองศาสตร์จะวิเคราะห์ความผิดปกติของธาตุในร่างกาย และสาเหตุของโรคเพื่อประกอบการวางแผนการรักษา และการเลือกใช้ยาสมุนไพรที่เหมาะสมกับผู้ป่วย การเปรียบเทียบแนวคิดของอาการคันนี้จะพัฒนาองค์ความรู้ของศาสตร์การแพทย์ดั้งเดิมให้กว้างมากขึ้น และในอนาคตสามารถพัฒนาเวชปฏิบัติ นำไปสู่การต่อยอดงานวิจัย เพื่อช่วยให้ส่งต่อซึ่งกันและกัน หรือส่งต่อการรักษาไปยังแพทย์แผนตะวันตกได้

คำสำคัญ: ธาตุ; โรคผิวหนัง; ผื่นผิวหนัง; แพทย์แผนไทย; แพทย์แผนจีน

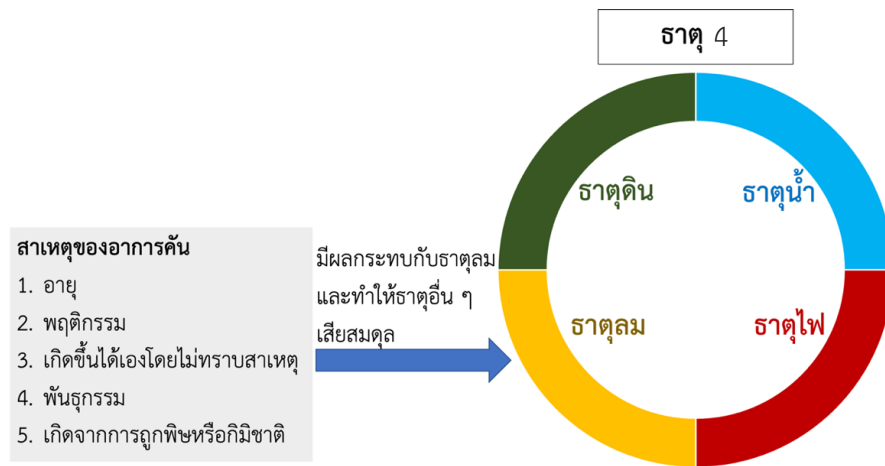
บทนำ

อาการคัน เป็นอาการที่พบได้บ่อยในผู้ที่มีโรคทางผิวหนัง และส่งผลต่อสุขภาวะของผู้ป่วยทั้งกายและจิตใจ ทำให้ต้องมีการแกะเกาผิวหนังเพื่อลดอาการคัน และอาจนำไปสู่โรคผิวหนังติดเชื้อที่รุนแรงตามมาได้ สาเหตุของอาการคันที่พบบ่อย ได้แก่ ผิวหนังอักเสบ ผิวแห้ง โรคสะเก็ดเงิน โรคหิด กลาก เกื้อื้อ ผิวไหม้แดด การแพ้จากสิ่งที่มีสัมผัสผิวหนัง นอกจากนี้อาจมีสาเหตุจากโรคอื่น ๆ เช่น โรคตับอักเสบ ภาวะซีดจากการขาดธาตุเหล็ก ไทรอยด์เป็นพิษ ภูมิแพ้ หรือมะเร็ง เป็นต้น¹ การรักษาอาการคันสามารถใช้ยาเฉพาะที่ เช่น ยาทา Calamine lotion ยาทาคอร์ติโคสเตียรอยด์ หรือยาดานฮีสตามีน เช่น cetirizine, loratadine เพื่อลดอาการคัน หรือรักษาโรคที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดอาการคัน² นอกจากนี้ยังมีการรักษาด้วยศาสตร์การแพทย์ทางเลือก การแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนจีน ซึ่งเป็นศาสตร์การแพทย์ดั้งเดิมที่มีประวัติมายาวนาน มีการรักษาอย่างแพร่หลายในประเทศไทย โดยมีการใช้เป็นการรักษาหลัก การรักษาแบบทางเลือก หรือรักษาแบบบูรณาการ ทั้งในระดับคลินิกจนถึงระดับโรงพยาบาล ในบทความฉบับนี้จะอธิบายแนวคิดอาการคันของศาสตร์การแพทย์แผนไทยและศาสตร์การแพทย์แผนจีน เพื่ออธิบายหลักการรักษาอาการคันของทั้งสองศาสตร์ และพัฒนาองค์ความรู้

ของศาสตร์การแพทย์ดั้งเดิมให้เข้าใจง่ายขึ้น

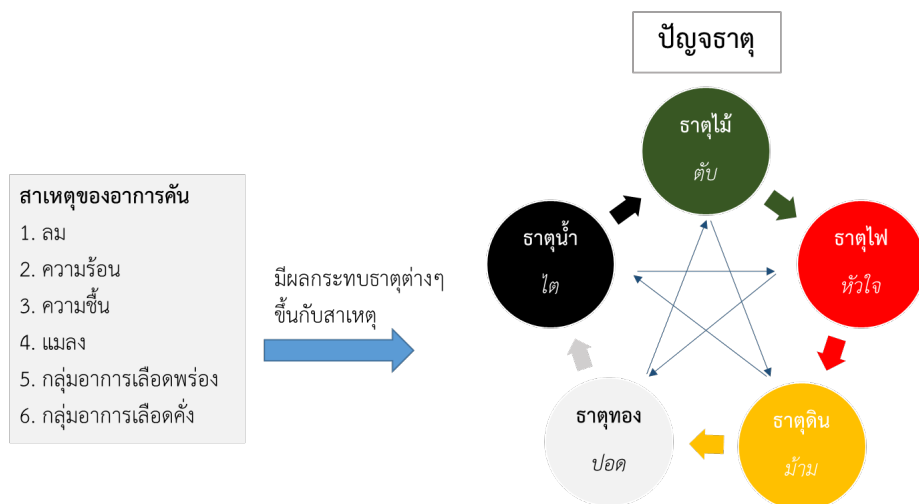
อาการคันตามศาสตร์การแพทย์แผนไทย จะใช้ธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ มาวิเคราะห์อาการและสาเหตุการเกิดโรค (ภาพที่ 1) ซึ่งอาการคันเป็นอาการที่ได้จากการชักประวัติ ผู้ป่วย และเป็นปัญหาที่นำมาพบแพทย์ ส่วนใหญ่มักพบว่าเป็นความผิดปกติของธาตุลมจึงทำให้มีอาการคัน และมีการแสดงออกของความผิดปกติของธาตุดินซึ่งอาจพบบริเวณผิวหนังแห้ง เป็นขุยหรือสะเก็ด แต่อย่างไรก็ตามอาจจะกระทบ หรือเป็นผลมาจากโรคผิวหนังที่เป็น หรือความผิดปกติของปัจจัยอื่นร่วมด้วยการรักษาอาการคันตามศาสตร์การแพทย์แผนไทยจะใช้การรักษาด้วยยาสมุนไพรทั้งภายในและภายนอก รูปแบบยาที่ใช้ในการรักษา เช่น ยาเม็ด ยาง ยาต้มดื่มเฉพาะราย ยาใช้ภายนอก เช่น ยาต้มอาบ ยาแช่ ยารมไอน้ำ ยาทา เช่น ขี้ผึ้ง น้ำมัน รวมถึงการให้คำแนะนำการปฏิบัติตน สิ่งสำคัญคือการหลีกเลี่ยงของแสลง และปัจจัยกระตุ้น ซึ่งแพทย์แผนไทยจะพิจารณาการรักษาที่เหมาะสมในผู้ป่วยแต่ละราย

อาการคันตามศาสตร์การแพทย์แผนจีนจะวิเคราะห์แยกกลุ่มอาการของโรคจากหลักทฤษฎีทั้ง 8 ได้แก่ อิน-หยาง , ภายนอก-ภายใน เ็น-ร้อน และ พร่อง-แกร่ง โดยอาศัยข้อมูลจากการตรวจพื้นฐาน 4 ประการ คือ การดู, การฟัง/การดมกลิ่น, การถาม, การคลำ และ

ภาพที่ 1 สาเหตุของอาการคันและธาตุตามศาสตร์การแพทย์แผนไทย

ที่มา: แม้นมาศ วรณภูมิ สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

ภาพที่ 2 สาเหตุของอาการคันและธาตุตามศาสตร์การแพทย์แผนจีน

ที่มา: ณัฐริมา เตชะพิพัฒน์ชัย, มนูญญา อนุรักษธนากร คลินิกการประกอบโรคศิลปะ สาขการแพทย์แผนจีนหัวเฉียว

การตรวจชีพจร มาพิจารณาหาสาเหตุของโรค ระดับขั้นของโรค รวมถึงไข้-เลือด และตำแหน่งอวัยวะตามปัญจธาตุที่ได้รับผลกระทบ และหาแนวทางการรักษาที่เหมาะสม (ภาพที่ 2) โดยการรักษาจะใช้สมุนไพรทั้งภายในและภายนอกตามกลุ่มอาการที่ได้ผ่านวินิฉัยสภาวะของโรคในแต่ละรายบุคคล ร่วมกับการให้คำแนะนำการปฏิบัติตน รูปแบบยาที่ใช้ เช่น ยาเม็ด ยาแคปซูล ยาลูกกลอน หรือยาต้มเฉพาะราย

แนวคิดการรักษาอาการคันตามศาสตร์การแพทย์แผนไทย

อาการคันเป็นอาการที่พบได้บ่อยในเวชปฏิบัติทางการแพทย์แผนไทย เป็นความผิดปกติของผิวหนัง พบการบันทึกในตำราและคัมภีร์ เช่น ตำราเวชศึกษา³ กล่าวถึง “ตะโจฟการให้คันตามผิวหนัง ให้รู้สึกกายสากตามผิวหนัง ให้สปร้อนตามผิวหนัง”

หมายถึง ผิวหนังพิการ ทำให้มีอาการคัน และพบผื่นตามร่างกาย จึงรู้สึกสากเวลาถูหรือสัมผัส รวมถึงอาจมีอาการสปร้อนตามส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะผิวหนังเป็นบริเวณที่รับรู้ความรู้สึกได้เร็ว นอกจากนี้ยังพบในคัมภีร์อื่น ๆ เช่น คัมภีร์โรคนิทาน คัมภีร์ธาตุวิภังค์ คัมภีร์ธาตุวิภังค์ คัมภีร์วิถีกุญโรค คัมภีร์ทิพมลา คัมภีร์ไพจิตรมหาราช เป็นต้น

สาเหตุของอาการคันอาจเกิดได้จากปัจจัยภายใน ได้แก่ ธาตุสมุฏฐาน อายุสมุฏฐาน และพฤติกรรมของผู้ป่วย^{4,5} เช่น ในผู้สูงอายุ แพทย์แผนไทยจัดให้อยู่ในช่วงปัจฉิมวัย มักพบความเสื่อมต่าง ๆ ของร่างกาย มีสมุฏฐานตรงกับพิภควาตะ หากเกิดการเจ็บป่วยด้วยอาการทางวาตะ ผู้สูงอายุจะมีอาการกำเริบมากขึ้นกว่าวัยอื่น ๆ เช่น ในวัยผู้สูงอายุหากเกิดอาการคันตามผิวหนังขึ้น อาจเกิดจากเลือดลมภายในร่างกายไม่ดี หรือมีการหย่อนของเสมหะ ส่งผลถึงธาตุดินคือทำให้

ผิวหนังมีความแห้งซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของอาการคันได้ รวมถึงธาตุอื่น ๆ ร่วมด้วย นอกจากนี้อาการคันอาจเกิดร่วมกับปัจจัยภายนอก เช่น อุณหภูมิสูง อากาศร้อน อากาศเย็น หรืออาจเกิดขึ้นได้จากอุปนิสัย (เกิดได้เองโดยไม่ทราบสาเหตุ) หรือบังเกิดแต่ชาติสัมพันธ์ตระกูล (เกิดจากพันธุกรรม)

กลไกการเกิดอาการคันทางการแพทย์แผนไทย

1. อาการคันที่เกิดจากธาตุดินพิการ เช่น ผิวหนังแตกแห้ง ทำให้เกิดอาการคันได้
2. อาการคันที่เกิดจากธาตุน้ำพิการ เช่น เลือดและน้ำเหลืองพิการ ทำให้มีผื่นผดขึ้นตามผิวหนังส่งผลให้เกิดอาการคันได้
3. อาการคันที่เกิดจากธาตุลมพิการ เช่น ลมพัดไม่สะดวก ทำให้การไหลเวียนไม่ดีอาจทำให้เกิดการคั่งค้างของเลือดลมตามร่างกาย ทำให้เกิดอาการคัน
4. อาการคันที่เกิดจากธาตุไฟกำเริบ ส่งผลต่อธาตุน้ำและธาตุลม ทำให้เกิดอาการคันตามผิวหนังได้
5. เกิดจากการถูกพิษ เช่น พิษของสัตว์ แมลง พืชพิษ กิมิชาติ ยา ฯลฯ

หลักการรักษาในทางการแพทย์แผนไทย มีแนวทางดังนี้

แพทย์แผนไทยรักษาอาการคันตามสมุฏฐานการเกิดโรค ต้องคำนึงถึงรสาและสรรพคุณยา โดยรสาที่แสดงกับโรคเป็นหลัก ที่สำคัญคือใช้ยาให้ถูกโรค ถูกขนาด ถูกวิธี และใช้รสาประจำธาตุ เช่น หากอาการคันที่มีความผิดปกติของธาตุทั้งสี่ มีหลักการในการรักษา ดังต่อไปนี้

1. ธาตุดินพิการ ใช้ยารสฝาด รสหวาน รสมัน รสเค็ม เป็นหลักในการรักษา หากอาการคันที่เกิดจากธาตุดิน อาจพบผิวหนังแตกแห้ง จะใช้ยารสมัน เช่น น้ำมันงา น้ำมันมะพร้าวในการทาผิวหนังให้ชุ่มชื้นอาการคันจะลดลง
2. ธาตุน้ำพิการ ใช้ยารสเปรี้ยว รสเบื่อเมา รสขม เป็นหลักในการรักษา อาการคันที่เกิดจากธาตุน้ำ ได้แก่ เลือดและน้ำเหลืองผิดปกติ ใช้ยารสเมาเบื่อ เช่น ทองพันชั่ง (*Rhinacanthus nasutus* (L.) Kurz.) เหงือกปลาหมอ (*Acanthus ebracteatus* Vahl.) ข้าวเย็นเหนือ (*Smilax corbularia* Kunth) ข้าวเย็นใต้ (*Smilax glabra* Roxb.) และสมุนไพรรื่น ๆ ประงเป็นยาต้มดื่ม เพื่อบำรุงธาตุน้ำ และช่วยลดอาการคัน
3. ธาตุลมพิการ ใช้ยารสสุขุม รสเผ็ดร้อน เป็นหลักในการรักษา เช่น หากอาการคันจากลมพิษจะใช้ยาทาใบพลู (*Piper betel* L.) พญาฮอย (*Clinacanthus nutans* (Burm.f.) Lindau.) และขมิ้นชัน (*Curcuma longa* L.)
4. ธาตุไฟพิการ จะใช้ยารสเย็น รสจืด เป็นหลักในการรักษา หากพบความร้อนในร่างกาย เช่น มีไข้และมีอาการคันร่วมด้วย จะให้ยารสเย็นและรสาเย็น⁶ เป็นยาผงละลายน้ำรับประทาน เพื่อลดความร้อนภายในร่างกาย
5. หากเกิดจากการถูกพิษ เช่น พิษของสัตว์ แมลง พืชพิษ กิมิชาติ จะให้การรักษายาถอนพิษ ดับพิษ เป็นต้น

การใช้ยาภายในมีหลายรูปแบบ เช่น ยาเม็ด ยาผง ยาต้มดื่ม ซึ่งมีส่วนประกอบของสมุนไพรรักษาใช้แก้โรคผิวหนังผื่นคัน เช่น กระเบา (*Hydnocarpus anthelminticus* Peere ex Laness.) ขุมเห็ดเทศ (*Senna alata* (L.) Roxb.) ข้าวเย็นเหนือ (*Smilax corbularia* Kunth) ข้าวเย็นใต้ (*Smilax glabra* Roxb.) กำแพงเจ็ดชั้น (*Salacia chinensis* L.) ชันทองพยับบาท (*Suregada multiflora* (A.Juss.) Baill.) เหงือกปลาหมอ (*Acanthus ebracteatus* Vahl.) นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรรักษาอาการคันที่ปรากฏในคัมภีร์สรรพคุณยา ได้แก่ สะเดา (*Azadirachta indica* A. Juss. var. *siamensis* Valeton.) หญ้าแพรก (*Cynodon dactylon* (L.) Pers.) ขมิ้นชัน (*Curcuma longa* L.) ขมิ้นอ้อย (*Curcuma zedoaria* (Christm.) Roscoe) และพญาฮอย (*Clinacanthus nutans* (Burm.f.) Lindau.)⁷

การใช้ยาภายนอก มีกรรมวิธีทางการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ยาประคบจากใบขุมเห็ดเทศ ยาทาขมิ้นชัน ยาขมิ้น ยาดมอาบจากต้นเหงือกปลาหมอ ยาพอกสูตรต่าง ๆ

ในการทำเวชปฏิบัติดูแลผู้ป่วยอาการคัน แพทย์แผนไทยจะซักประวัติเพื่อวิเคราะห์ สาเหตุของการเกิดโรค จากนั้นจะสรุปข้อมูลกลไกการเกิดโรคของผู้ป่วย และวางแผนการรักษาอาการคันโดยใช้ยาสมุนไพรรักษาทั้งยาสมุนไพรรื่นและยาดำรับ ส่วนรูปแบบยาและวิธีการบริหารยาขึ้นอยู่กับโรค หรือสภาวะที่ผู้ป่วยมีอาการเจ็บป่วยใดที่ก่อให้เกิดอาการดังกล่าว และขึ้นกับดุลพินิจของแพทย์ที่ทำการตรวจรักษา การให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัว หลีกเลี่ยงปัจจัยที่กระตุ้นให้ธาตุในร่างกายเสียสมดุล เพื่อรักษาและป้องกันการเกิดโรคซ้ำ และหากพบว่ามีอาการคันที่ หรือเกินขีดความสามารถที่จะส่งต่อผู้ป่วยเพื่อการรักษาที่เหมาะสมต่อไป

แนวคิดการรักษาอาการคันตามศาสตร์การแพทย์แผนจีน

อาการคัน เป็นความรู้สึกที่ไม่สบายชนิดหนึ่งบนผิวหนัง เป็นอาการที่พบได้บ่อยในโรคผิวหนัง และมักพบอาการคันร่วมกับผื่นในลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกันไปในแต่ละโรค ในคัมภีร์โบราณมีการบันทึก หรือเรียกอาการคันว่า เฟิงเซาหย่าง (風癢) หย่างเฟิง (痒风) เสวี่เฟิงชวง (血风疮)⁸ (ความหมาย คือ อาการคันจากลมอาการคันจากเลือดแห้ง) สาเหตุของอาการคันในแพทย์แผนจีนมีหลายปัจจัย ได้แก่

1. ลม มักมีอาการเกิดขึ้นรวดเร็ว เปลี่ยนแปลงเร็ว ตำแหน่งที่คันไม่แน่นอน เป็น ๆ หาย ๆ
2. ความร้อน ผิวหนังมักมีสีแดง บวม มีอาการแสบร้อน มีอาการคัน และเจ็บปนกัน
3. ความชื้น ผื่นลักษณะเป็นตุ่มน้ำ ผื่นฉะ มีน้ำซึม มีประวัติเป็นโรคผิวหนังเรื้อรังมานาน
4. แมลง มีอาการคันคล้ายมีแมลงไต่ หรือพยาธิซ่อนไต่ มักคันตำแหน่งเดิม ๆ หากมีความร้อนกระทบอาจคันมากขึ้น
5. กลุ่มอาการเลือดพร่อง มีอาการคันเป็นบริเวณกว้าง ผิวหนังแห้งลอก หรืออาจมีผิวแห้งแตก

6. กลุ่มอาการเลือดคั่ง มีตำแหน่งอาการคันที่แน่นอน ผิวมักมีสีคล้ำเป็นเรื้อรังหายขาดยาก⁹

สาเหตุการเกิดอาการคันนั้นในศาสตร์การแพทย์แผนจีน มองว่ามีความเกี่ยวข้องกับลม ความเย็น ความชื้น ความร้อน พิษ แผล ความพร่อง เลือดคั่ง ล้วนเป็นปัจจัยภายนอกและภายในส่งผล ทำให้ชี่และเลือดเสียสมดุลจนผิวหนังขาดการหล่อเลี้ยง สมัยโบราณ มีคำกล่าวที่ว่า “หากไม่มีลมจะไม่มีอาการคัน” และคัมภีร์ 《诸病源候论》 ก็มีการกล่าวถึงอาการคันเกี่ยวข้องกับ “ลม” และอาการคันสังกัดกับ “หัวใจ” และหัวใจตามปญจธาตุสังกัดธาตุไฟ หากไฟสะสมในระดับเลือดจะทำให้เกิดอาการคัน อีกทั้งอินและเลือดไม่เพียงพอจะทำให้เกิดลมทำให้มีอาการคัน นอกจากนี้ “อารมณ์” ยังเกี่ยวข้องโดยตรงกับอาการคันอาจกล่าวได้ว่ายิ่งคันยิ่งอารมณ์เสีย ยิ่งอารมณ์เสียยิ่งคัน ส่งผลกระทบกันไปมา ซึ่งอารมณ์เสียในปญจธาตุนั้นสังกัดกับอวัยวะตับ จะส่งผลต่อหัวใจ (ไฟ) และก่อให้เกิดอาการคัน¹⁰ และในผู้ป่วยหนึ่งรายอาจพบสาเหตุของอาการคันเพียงสาเหตุเดียว หรือหลายสาเหตุรวมกัน หรืออาจมีทั้งสาเหตุจากภายนอกและภายในรวมกันก็ได้ เช่น สาเหตุจากลม อาจพบร่วมกับความเย็น ร้อน ไฟ ความชื้น เสมหะ พิษ สาเหตุจากความร้อนอาจพบร่วมกับ ลม ความชื้น ความแห้ง พิษ เสมหะ สาเหตุจากความชื้นอาจพบร่วมกับ ลม เสมหะ พิษ เป็นต้น

กลไกการเกิดอาการคันทางการแพทย์แผนจีน

สาเหตุการเกิดอาการคันในทางแพทย์แผนจีนแบ่งแยกย่อยได้หลากหลายประเภท กลไกการเกิดโรคของสาเหตุแต่ละประเภทยังมีความแตกต่างกัน กลไกการเกิดอาการคันโดยภาพรวมแบ่งได้ 2 ข้อ ดังนี้

1. ลม ความร้อน ความชื้น (เกิดได้ทั้งจากภายในและภายนอก) พิษจากแมลงเข้ามากระทบกับผิวหนังชั้นนอก ทำให้ชี่และเลือดที่อยู่บริเวณผิวหนังและกล้ามเนื้อมีความผิดปกติจนทำให้เกิดอาการคัน

2. เกิดภาวะลมแห้งจากเลือดพร่อง หรือเลือดน้อยที่บริเวณชั้นผิวหนัง เมื่อผิวหนังขาดเลือด หรือสารน้ำมาหล่อเลี้ยงเป็นสาเหตุให้เกิดอาการคัน

หลักการรักษาในทางการแพทย์แผนจีน

ไล่ลม/ดับลม ลดความร้อน ขับความชื้น ขจัดพิษ (จากแมลง) บำรุงเลือด กระตุ้นระบบไหลเวียนเลือด ตามลำดับ

การรักษา แพทย์แผนจีนจะทำการตรวจผู้ป่วยตามหลักการตรวจวินิจฉัยแบบแพทย์แผนจีนตามที่กล่าวเบื้องต้นร่วมกับการดูสภาพผิวเพื่อนำมาวิเคราะห์สรุปสาเหตุของสภาวะร่างกายในขณะนั้น ๆ แล้วจ่ายยาให้ผู้ป่วยตามสาเหตุและกลุ่มอาการของการเกิดโรค ยาสำหรับรับประทานมีรูปแบบทั้งยาต้มเฉพาะบุคคล ยาชนิดเม็ด และลูกกลอน วิธีการรักษามีดังนี้

1. สาเหตุมาจากลมเย็น ใช้ยาดำรับ หมาหวงทัง (麻黄汤) ลมร้อน ใช้ยาดำรับจึงฝางฟาง (荊防方) เป็นต้น

2. สาเหตุมาจากความร้อน ใช้ยาดำรับหวงเหลียนเจียตูทัง (黄连解毒汤) เป็นต้น

3. สาเหตุมาจากความชื้น ใช้ยาดำรับอู๋ซือเว่ยหลิงทัง (除湿胃苓汤) เป็นต้น

4. สาเหตุมาจากแมลง ใช้ยาดำรับอู๋เว่ยเซียวตูอิน (五味消毒饮) เป็นต้น

5. สาเหตุมาจากเลือดพร่อง ใช้ยาดำรับตังกยูอินจื่อ (当归饮子) เป็นต้น

6. สาเหตุมาจากเลือดคั่ง เถาหงชืออู๋ทัง (桃红四物汤) เป็นต้น¹¹⁻¹³

ยาสำหรับใช้ภายนอก ทางแพทย์แผนจีนมียาใช้ภายนอกอยู่หลายประเภท¹⁴ เช่น ยาคัรม ยาขี้ผึ้ง ยาน้ำ ยาน้ำแขวนตะกอน ยาง ยาน้ำมัน เป็นต้น แพทย์แผนจีนจะเลือกจ่ายยาให้กับผู้ป่วยตามความเหมาะสมของแต่ละประเภทผิว และลักษณะผื่นในขณะนั้น ๆ เช่น หากมีผื่นแห้งมาก มักจ่ายยาชนิดขี้ผึ้ง หรือชนิดครีม หากมีผื่นและมีน้ำเหลืองออกมาก มักจ่ายยาชนิดน้ำ หรือยาน้ำแขวนตะกอน สำหรับยาจีนที่มักนำมาใช้เป็นยาใช้ภายนอกเพื่อลดอาการคัน ได้แก่ ไปปู้ (百部, Radix Stemona) หวงป้อ (黄柏, Cortex Phellodendri) ชูเซิน (苦参, Radix Sophorae Flavescens) เป็นต้น

ตัวอย่างกรณีศึกษา

ผู้ป่วยหญิง อายุ 10 ปี มาด้วยอาการผื่นที่คอ และข้อพับแขนทั้ง 2 ข้าง (ภาพที่ 3) เป็นระยะเวลา 1 เดือน ผู้ป่วยเริ่มมีอาการผื่นและคันที่ข้อศอก และมีอาการคันมากขึ้นเมื่ออากาศเย็น หรือผิวแห้ง หรือรับประทานอาหารรสเค็ม หรือมีผงขรุขระมาก ของทอด และขนมอบกรอบ ผู้ป่วยมีโรคประจำตัว คือ กล้ามเนื้อลูกตามดเล็กอ่อนแรง โดยเคยรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันมาก่อน แต่อาการคงที่ จึงหยุดการรักษา ลักษณะรอยโรคที่ผิวหนัง พบผื่นราบเป็นวงสีแดง ด้านบนมีขุยแห้งสีขาวบริเวณข้อศอก และผื่นนูนสีแดง ผิวแห้งหนาสาาก เห็นร่องของรอยพับชัดเจน ด้านบนมีขุยแห้งสีขาวที่ข้อพับแขน ลื่นสีซีดและพบฝ้าบางสีขาว

ภาพที่ 3 ลักษณะผื่นที่บริเวณข้อพับแขนและคอ

ที่มา: ถ่ายโดย นางสาวนิตยา พันธมี
สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะ
แพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

การวิเคราะห์ตามศาสตร์การแพทย์แผนไทย

ผู้ป่วยมีอาการคันร่วมกับรอยโรคที่ผิวหนัง แพทย์วิเคราะห์ว่าสาเหตุของโรคเกิดจากน้ำเหลืองเสีย และธาตุไฟกำเริบ เนื่องจากมีผิวหนังที่แดง และสัมผัสมีความร้อน เมื่อธาตุไฟเพิ่มขึ้นส่งผลให้ธาตุลมเพิ่มมากขึ้นตาม เนื่องจากเป็นคู่ธาตุกัน ทำให้มีอาการคัน ธาตุไฟและธาตุลมที่เพิ่มมากเกินไปจึงกระทบกับธาตุน้ำ ทำให้ธาตุน้ำแห้ง ส่งผลแสดงออกมาทางธาตุดิน คือ ผิวหนังไหม้ผื่นแดงมีความร้อน มีอาการคัน และผิวหนังสาก

หลักการรักษาผู้ป่วยรายนี้ แพทย์แผนไทยจะให้ยาต้มดื่ม แก่น้ำเหลืองเสีย และให้ยาที่ลดธาตุไฟ จึงให้ยารสสุขุมแก่ทางอาโปและโลหิต (ธาตุน้ำ) ตัวอย่าง ยาแก่น้ำเหลืองเสีย เช่น ข้าวเย็นเหนือ (*Smilax corbularia* Kunth) ข้าวเย็นใต้ (*Smilax glabra* Roxb) กำแพงเจ็ดชั้น (*Salacia chinensis* L.) ขันทองพยาบาท (*Suregada multiflora* (A.Juss.) Bail.) เหงือกปลาหมอ (*Acanthus ebracteatus* Vahl.) และให้ยารสเย็น เพื่อไปลดธาตุไฟในร่างกาย ด้วยยาตำรากร ประกอบด้วยสมุนไพร 5 ชนิด ได้แก่ คนทา (*Harrisonia perforata* (Blanco) Merr.) ท้าวยายม่อม (*Clerodendrum indicum* (L.) Kuntze) ชิงชี (*Capparis micracantha* DC.) มะเดื่อชุมพร (*Ficus racemosa* L.) ย่านาง (*Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels) ยาตำรากรนี้จะช่วยลดการทำงานของธาตุไฟและธาตุลมในร่างกายให้กลับสู่ปกติ เมื่อทั้งสองธาตุกลับสู่ปกติ ธาตุน้ำและธาตุดินก็จะกลับมาสู่สมดุล

การวิเคราะห์ตามศาสตร์การแพทย์แผนจีน

จากทฤษฎีแพทย์แผนจีนปอดมีหน้าที่ควบคุมผิวหนังและเส้นขน ม้ามควบคุมกล้ามเนื้อและแขนขา สร้างชีและเลือด ผู้ป่วยมีประวัติกล้ามเนื้ออ่อนแรง ตรงกับกลุ่มอาการเหว่ยเจิ้ง (痿证) ในทางการแพทย์แผนจีน ผู้ป่วยเหว่ยเจิ้งมักมีสาเหตุมาจากอวัยวะภายใน เลือดและสารน้ำภายในร่างกายพร่อง ทำให้กล้ามเนื้อและเส้นเอ็นขาดการหล่อเลี้ยง ผู้ป่วยมีอาการกล้ามเนื้ออ่อนแรงแม่นาน แสดงถึงม้ามผิดปกติ ประกอบกับผู้ป่วยมีพฤติกรรมรับประทานอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะ เช่น ของทอด ขนมอบกรอบเป็นประจำ ทำให้ระบบการย่อย และดูดซึมมีปัญหา นานวันเข้าทำให้ม้ามผิดปกติ ในทฤษฎีปัญจธาตุมีอธิบายความเกี่ยวข้องระหว่างอวัยวะในลักษณะความสัมพันธ์แบบแม่ลูกไว้ดังนี้ คือ ม้ามทำหน้าที่แม่ ปอดทำหน้าที่ลูก เมื่อแม่อ่อนแอก็จะกระทบถึงลูก ทำให้ลูกอ่อนแอตามไปด้วย ม้ามมีหน้าที่ควบคุมการสร้างเลือด ปอดมีหน้าที่ควบคุมการไหลเวียนของเลือดและสารน้ำ เมื่อม้ามและปอดอ่อนแอ จึงทำให้ประสิทธิภาพการทำงานของอวัยวะทั้งสองลดลง เกิดภาวะชีและเลือดเสียสมดุลจนผิวหนังขาดการหล่อเลี้ยง ผู้ป่วยคันมีสีซีด ฝ้าสีขาวบาง บ่งบอกถึงภาวะชีและเลือดพร่อง ฝ้าสีขาวบางค่อนข้างน้อยบ่งบอกถึงอาการจากภายในแต่ไม่หนักมากนัก

สาเหตุการเกิดโรคจนทำให้มีอาการคันของผู้ป่วยรายนี้ คือเกิดจากลม และเลือดพร่อง กลไก คือ ชีของม้าม และปอดพร่อง นานวันทำให้กระทบถึงอินและสารน้ำ เลือดเป็นสารอินอย่างหนึ่ง

เมื่อพร่องทำให้เกิดลม และไปหล่อเลี้ยงผิวไม่ได้ ทำให้เกิดภาวะผิวแห้ง คัน และผิวหนังหนาตัวตามมา

การรักษาของผู้ป่วยรายนี้ใช้วิธี บำรุงชี บำรุงเลือด ขจัดลม เพิ่มความชุ่มชื้น ตามหลักการแพทย์แผนจีนสามารถใช้ยาตำรับปาเจินทัง (八珍汤) เป็นตำรับยาบำรุงชีและเลือด โดยมีโสม (*Radix Ginseng*) และสุตี้หวง (*Radix Rehmanniae Preparata*) เป็นยาหลักมีซึ่งสรรพคุณในการบำรุงชีและเลือด นอกจากนี้ยังมีไปจู้ (*White Wood, Rhizoma Atractylodis Macrocephalae*) ฝูหลิง (*茯苓, Poria*) ช่วยเสริมสรรพคุณบำรุงชีของโสม ดังกู่ (*当归, Radix Angelicae Sinensis*) ไปเสา (*芍药, Radix Paeoniae Alba*) ช่วยเสริมสรรพคุณบำรุงเลือดของสุตี้หวง¹⁴ นอกจากนี้ควรเสริมยาที่มีฤทธิ์ในการขจัดลม เพื่อลดอาการคัน เช่น จิงเจี๋ย (*荊芥, Herba Schizonepetae*) ผางเฟิง (*防风, Radix Saposhnikoviae*) เป็นต้น

สรุป

ในการรักษาอาการคันของทั้งการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนจีนจะวิเคราะห์สาเหตุและปัจจัย ทั้งภายในและภายนอก และปัจจัยกระทบอื่น ๆ ของผู้ป่วยแต่ละรายที่ก่อให้เกิดความผิดปกติต่อกลไกของร่างกาย และเกิดโรคตามมา อาการคันในทางการแพทย์แผนไทยจะมองว่าเกิดจากสมุฏฐานใดแล้วแก้ไขตามสาเหตุนั้น อาการคันสามารถเกิดจากธาตุลมได้ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับทางการแพทย์แผนจีนที่มองอาการคันมีสาเหตุมาจากลม และอาจมีปัจจัยก่อโรคชนิดอื่นเข้ามาร่วมจนทำให้เกิดอาการคันบนผิวหนัง

จากตัวอย่างกรณีศึกษาทั้งศาสตร์การแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนจีน แพทย์แผนไทยมองว่าเกิดจากธาตุไฟและลมมากเกินไปกระทบถึงธาตุน้ำ แพทย์แผนจีนมองว่าเกิดจากชีและเลือดเสียสมดุลทำให้เกิดลม เป็นสาเหตุทำให้เกิดอาการคัน ในการรักษาเน้นใช้ยาสมุนไพรเป็นตำรับโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับธาตุต่าง ๆ ภายในร่างกายให้กลับมาสมดุล จะเห็นได้ว่าทั้งสองศาสตร์มีมุมมองสาเหตุการเกิดโรคของกรณีนี้ในแนวทางใกล้เคียงกัน คือ ธาตุลม จากแนวคิดและตัวอย่างการรักษาอาการคันของทั้งแพทย์แผนไทย และแพทย์แผนจีนนี้ ถึงทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์จะมีความแตกต่างกัน แต่สาเหตุการเกิดโรค และจุดประสงค์การรักษากลับมีมุมมองที่ใกล้เคียงกัน บทความนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาองค์ความรู้ของการแพทย์ดั้งเดิมในประเทศไทยให้เกิดความเข้าใจ และสามารถสื่อสารระหว่าง การแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนจีนและการแพทย์ศาสตร์อื่นๆ เพื่อพัฒนาเวชปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ป่วยในวงกว้าง สามารถส่งต่อไปยังแพทย์แผนตะวันตก และต่อยอดงานวิจัยได้ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.นพ.ประวิทย์ อัครเสริณนท์ และแพทย์จีนสมชาย จิรพินิจวงศ์ ที่ริเริ่มการดำเนินงานความร่วมมือระหว่าง สถานการณ์แพทย์แผนไทยประยุกต์ และคลินิกการประกอบโรคศิลปะ สาขการแพทย์แผนจีนหัวเฉียว และเป็นที่ปรึกษาให้กับบทความฉบับนี้

เอกสารอ้างอิง

1. Tivoli YA, Rubenstein RM. Pruritus: an updated look at an old problem. *J Clin Aesthet Dermatol* 2009;2(7):30-6.
2. Moses S. Pruritus. *Am Fam Physician* 2003;68(6):1135-42.
3. พระยาพิศณุประสาทเวช. เวชศึกษา แพทยศาสตร์สังเขป เล่ม 1, 2, 3. พระยาพิศณุประสาทเวช; 2451.
4. พระยาพิศณุประสาทเวช. แพทย์ศาสตร์สังเคราะห์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย; 2452.
5. พระยาพิศณุประสาทเวช. แพทย์ศาสตร์สังเคราะห์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศุภการเจริญ; 2450.
6. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2563. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 137 ตอนพิเศษ 254 ง, หน้า 3.
7. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร. ตำราประมวลหลักเภสัช. กรุงเทพฯ; 2528.
8. Ying XH. TCM syndrome differentiation and treatment of Skin pruritus. *Journal of Navy Medicine* 2005;26(2):138.
9. Chen HF, editors. External medicine of Traditional Chinese Medicine. 2nd ed. Shanghai: Shanghai Science and Technology Press; 2009.
10. Chen XR, editors. Intergrated Traditional Chinese and Western Medicine in treatment of skin disease. Beijing: People's Medical Publishing House; 2012.
11. Yang HM, Xu J, Yang G, Zheng c. Discussion on the relationship between the skin pruritus pathogenesis and syndrome differentiation and treatment in TCM. *Chin J Dermatol Venerol Integ W Med* 2006;5(3):175-181.
12. Liu XT, He Y, Zhang JH, He CH, A preliminary study on the mechanism of skin pruritus and the correlation between TCM syndrome differentiation and treatment. *Med J Chin PAP* 2021;32(4):362-364.
13. Jiang YS. TCM syndrome differentiation and treatment of itchy skin. *Chinese Journal of Information on TCM* 2013;20(6):93-94.
14. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ตำรับยาจีนที่ใช้บ่อยในประเทศไทยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย; 2554.
15. Deng ZJ, editors. Prescription of Traditional Chinese Medicine. 4th ed. Beijing: China Traditional Chinese Medicine Publishing; 2012.